

ISSN (Print) 2616-7174
ISSN (Online) 2663-2500

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің

ХАБАРШЫСЫ

BULLETIN

of L.N. Gumilyov
Eurasian National University

ВЕСТНИК

Евразийского национального
университета имени Л.Н. Гумилева

ЖУРНАЛИСТИКА сериясы

JOURNALISM Series

Серия **ЖУРНАЛИСТИКА**

№2 (127)/2019

1995 жылдан бастап шығады

Founded in 1995

Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады

Published 4 times a year

Выходит 4 раза в год

Нұр-Сұлтан, 2019

Nur-Sultan, 2019

Нур-Султан, 2019

Бас редакторы Қайрат Сак

филология ғылымдарының кандидаты, профессор (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары **Айтмұханбет Есдәулетов** *ф.ғ.канд., доцент (Қазақстан)*
Бас редактордың орынбасары **Гүлнар Кендірбай** *PhD (АҚШ)*

Редакция алқасы

Алдабергенов Қырықбай	Т. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Асанов Қойлыбай	Ф. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Әбдіманов Өмірхан	Ф. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Әбішева Вера	Ф. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Браун Михаил	PhD, проф. (АҚШ)
Дзялошинский Иосиф	Ф. ғ. д., проф. (Ресей)
Жақып Бауыржан	Ф. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Жусупова Алматы	ф.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Ирназаров Кудрат	Т. ғ. д., проф. (Өзбекстан)
Корконосенко Сергей	Саяси ғ. д., проф. (Ресей)
Қара Әбдіуақп	Т. ғ. д., проф. (Түркия)
Қозыбаев Сағымбай	Т. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Лебедева Татьяна	Ф. ғ. д., проф. (Франция)
Нұртазина Роза	Саяси ғ. д., проф. (Қазақстан)
Омашев Намазалы	Ф. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Ризун Владимир	Ф. ғ. д. проф. (Украина)
Саид Агил бин Шех	PhD, проф. (Малайзия)
Саудбай Мадияр	PhD, проф. (Қазақстан)
Сердәлі Бекжігіт	Ф. ғ. к., проф. м.а. (Қазақстан)
Тахан Серік	Т. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Тоқтағазин Мұратбек	Ф. ғ. к., проф. м.а. (Қазақстан)
Халилов Әбдіғани	PhD, проф. (Қырғызстан)
Ченгел Хулия Касапоғлы	PhD, проф. (Түркия)
Шайхитдинова Светлана	Филос.ғ.д., проф. (Ресей)
Шалахметов Ғаділбек	Халықаралық Еуразиялық телевидение және радио академиясының академигі (Қазақстан)
Шестеркина Людмила	Ф. ғ. д., проф. (Ресей)
Шульцман Петр	Өнертану ғ. к., доцент (Қазақстан)

Жауапты редактор, компьютерде беттеген: Илияс Құрманғалиев

Жауапты хатшы: Гүлжазира Ертасова

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Қ.Сәтбаев к-сі, 2, 349 б.

Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31413) E-mail: vest_journalism@enu.kz

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. ЖУРНАЛИСТИКА сериясы

Меншіктенуші: ҚР БЖҒМ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ШЖҚ РМҚ.

ҚР Ақпарат және коммуникациялар министрлігінде 27. 03. 2018 ж. №16995-Ж тіркеу куәлігімен тіркелген.

Мерзімділігі: жылына 4 рет. Тиражы: 25 дана.

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Қажымұқан к-сі, 13/1,

тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31413)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Editor-in-Chief **Kairat Sak**
Candidate of Philology, Professor (Kazakhstan)

Deputy Editor-in-Chief **Aitmukhanbet Yesdauletov** *Candidate of Philology, Associate Professor (Kazakhstan)*
Deputy Editor-in-Chief **Gulnar Kendirbai** *PhD, Professor (USA)*

Editorial board

Aldabergenov Kyrykbai	Doctor of Historical Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Asanov Koilybay	Doctor of Philology, Prof. (Kazakhstan)
Abdimanov Omirkhan	Doctor of Philology, Prof. (Kazakhstan)
Abisheva Vera	Doctor of Philology, Prof. (Kazakhstan)
Brown Michael	PhD, Prof. (USA)
Dzyaloshinski Iosif	Doctor of Philology, Prof. (Russia)
Jakyp Baurjan	Doctor of Philology, Prof. (Kazakhstan)
Zhussupova Almatay	Candidate of Philology, Assoc. Prof. (Kazakhstan)
Irnazarov Kudrat	Candidate of Philology, Assoc. Prof. (Uzbekistan)
Korkonosenko Sergei	Doctor of Political Sciences, Prof. (Russia)
Kara Abdulvahap	Doctor of Historical Sciences, Prof. (Turkey)
Kozybayev Sagymbai	Doctor of Historical Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Lebedeva Tatiana	Doctor of Philology, Prof. (France)
Nurtazina Roza	Doctor of Political Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Omashev Namazaly	Doctor of Philology, Prof. (Kazakhstan)
Rizun Volodymyr	Doctor of Philology, Prof. (Ukraine)
Syed Agil bin Shekh	PhD, Prof. (Malaysia)
Saudbayev Madiyar	PhD, Prof. (Kazakhstan)
Bekzhigit Serdaly	Candidate of Philology, Assoc. Prof. (Kazakhstan)
Takhan Serik	Doctor of Historical Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Toktagazin Muratbek	Candidate of Philology, Assoc. Prof. (Kazakhstan)
Khalilov Abdygani	PhD, Prof. (Kyrgyzstan)
Çengel Hülya Kasapoglu	PhD, Prof. (Turkey)
Shaikhitdinova Svetlana	Doctor of Philosophy, Prof. (Russia)
Shalakhmetov Ghadilbek	Academician of the International Eurasian Academy of Television and Radio (Kazakhstan)
Shesterkina Ludmila	Doctor of Philology, Prof. (Russia)
Shultsman Petr	Candidate of Art, Assoc. Prof. (Russia)

Executive editor, computer layout: Ilyas Kurmangalyev
Executive Secretary: Guljazira Yertasova

Editorial address: 2, K.Satpayev str., of.408, Nur-Sultan, Kazakhstan, 010008
Tel.: +7(7172) 709-500 (ext. 31413) E-mail: vest_journalism@enu.kz

Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. JOURNALISM Series

Owner: Republican State Enterprise in the capacity off economic conduct «L.N. Gumilyov Eurasian National University», Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan.

Registered by Ministry of Information and Communication of the Republic of Kazakhstan.

Registration certificate No 16995-Ж from 27.03. 2018.

Periodicity: 4 times a year Circulation: 25 copies

Address of printing house: 13/1, Kazhimukan str., Nur-Sultan, Kazakhstan 010008; tel.: +7(7172) 709-500 (ext.31413)

© L.N. Gumilyov Eurasian National University

Главный редактор **Кайрат Сак**
кандидат филологических наук, профессор (Казахстан)

Зам. главного редактора **Айтмуханбет Есдаuletов** к.ф.н., доцент (Казахстан)
Зам. главного редактора **Гульнар Кендирбай** PhD (США)

Редакционная коллегия

Алдабергенов Кырыкбай	Д. ист. н., проф. (Казахстан)
Асанов Койлыбай	Д. ф. н., проф. (Казахстан)
Абдиманов Омирхан	Д. ф. н., проф. (Казахстан)
Абишева Вера	Д. ф. н., проф. (Казахстан)
Браун Михаил	PhD, проф. (США)
Дзялошинский Иосиф	Д. ф. н., проф. (Россия)
Жакып Бауыржан	Д. ф. н., проф. (Казахстан)
Жусупова Алматы	К. ф. н., доцент (Казахстан)
Ирназаров Кудрат	Д. ист. н., проф. (Узбекистан)
Корконосенко Сергей	Д. полит. н., проф. (Россия)
Кара Абдиуакап	Д. ист. н., проф. (Турция)
Козыбаев Сагимбай	Д. ист. н., проф. (Казахстан)
Лебедева Татьяна	Д. ф. н., проф. (Франция)
Нуртазина Роза	Д. полит. н., проф. (Казахстан)
Омашев Намазалы	Д. ф. н., проф. (Казахстан)
Ризун Владимир	Д. ф. н., проф. (Украина)
Саид Агил бин Шех	PhD, проф. (Малайзия)
Саудбай Мадияр	PhD, проф. (Казахстан)
Сердали Бекжигит	К. ф. н., асс. проф. (Казахстан)
Тахан Серик	Д. ист. н., проф. (Казахстан)
Токтагазин Муратбек	К. ф. н., асс. проф. (Казахстан)
Халилов Абдигани	PhD, проф. (Киргизстан)
Ченгел Хулия Касапоглу	PhD, проф. (Турция)
Шайхитдинова Светлана	Д. филос. н., проф. (Россия)
Шалахметов Гадильбек	Академик Международной Евразийской академии телевидения и радио (Казахстан)
Шестеркина Людмила	Д. ф. н., проф. (Россия)
Шульцман Петр	К. н. искусств., доцент (Казахстан)

Ответственный редактор, компьютерная верстка: Ильяс Курмангалиев
Ответственный секретарь: Гульжазира Ертасова

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. К.Сатпаева, 2, каб. 349
Тел.: (7172) 709-500 (вн. 31413) E-mail: vest_journalism@enu.kz

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия ЖУРНАЛИСТИКА
Собственник: РГП на ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК.
Зарегистрирован Министерством информации и коммуникаций РК под номером №16995-Ж от 27. 03. 2018 г.
Периодичность: 4 раза в год
Тираж: 25 экземпляров.
Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Кажымукана, 13/1, тел.: (7172) 709-500 (вн.31413)

© Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

Мазмұны

БАҚ ЖӘНЕ ҚОҒАМ

<i>Атанаева М.К., Булдыбаев Т.К., Оспанова У.А., Акоева И.Г., Нурумов К.С., Баймаханбетов М.А.</i> Жаңалықтар мәтіндеріндегі күдіктілік заңдылықтарын анықтау	8-19
<i>Жақсылықбаева Р.</i> «Адамгершілік», «жүрекжардылық» сипаттарына тәрбиелейтін жанр	20-25
<i>Есдәулетов А.О., Есдәулетова А.М.</i> Бұқаралық ақпарат құралдарының аудиториямен өзара іс-қимылындағы жаңа үрдістер	26-35
<i>Қожахметова Л.Т.</i> Қазақ баспасөзін цифрландыру барысында кездескен проблемалар	36-43
<i>Хахазова З., Баткеева Б.</i> Мәтін - публицистикалық стиль бірлігі ретінде	44-52

ЖАҢА МЕДИА

<i>Арын Е.М., Арин Р.С.</i> Медиа-нарық тиімділігінің қазіргі көріністері: Қазақстанда реттеудің қиындықтары мен басымдықтары	53-63
<i>Есенбекова Ұ.М.</i> Жаңа дәуірдегі медианың психологиялық реттеу функциялары	64-68
<i>Құрьянович А.В.</i> Қазіргі медиа дискурсындағы иронияның функционалдық ресурсы (Facebook әлеуметтік желісіндегі хатқа негізделген)	69-77
<i>Көшкенов Н.Ж., Сақ Қ.Ө.</i> Медиатизация – қоғам мен мәдениет трансформациясының қозғаушы күші	78-83
<i>Негізбаева М.О., Слямова А.С., Ли Жуй.</i> Мемлекеттік бағдарламаларды насихаттаудағы жаңа медиа	84-90
<i>Тоқтарбай Б., Жақсылық А.</i> Жаңа медиа және блогерлік: шетелдік, отандық тәжірибе негізінде	91-97

Contents

THE MEDIA AND SOCIETY

<i>Atanayeva M., Buldybayev T., Ospanova U., Akoyeva I., Nurumov K., Baimakhanbetov M.</i> Determination of consistent patterns of suspiciousness in news texts	8-19
<i>Zhaxylykbayeva R.</i> Genre educates the characteristics of «morality», «soulfulness»..	20-25
<i>Yesdauletov A.O., Yesdauletova A.M.</i> New trends in the interaction of media publications with the audience	26-35
<i>Kozhakhmetova L.T.</i> Problems arising in the digitization of the Kazakh press	36-43
<i>Khahazova Z.M., Batkeeva B.T.</i> Text is a journalistic style unit	44-52

NEW MEDIA

<i>Aryn Ye.M., Aryn R.S.</i> Modern aspects of media market efficiency: problems and priorities of regulation in Kazakhstan	53-63
<i>Yessenbekova U.M.</i> The functions of psychological impact and regulation of media in the new era	64-68
<i>Kurjanovich A.V.</i> Functional resource of irony in modern media discourse (based on correspondence on the social networking site Facebook)	69-77
<i>Koshkenov N.Zh., Sak K.O.</i> Mediatization is the driving force behind the transformation of society and culture	78-83
<i>Negizbayeva M.O., Slyamova A.S., Лу Жыў.</i> New media in promoting government programs	84-90
<i>Toktarbai B., Zhaksylyk A.</i> New media and blog: based on foreign, domestic experience	91-97

Содержание

СМИ И ОБЩЕСТВА

<i>Атанаева М.К., Булдыбаев Т.К., Оспанова У.А., Акоева И.Г., Нурумов К.С., Баймаханбетов М.А.</i> Определение закономерностей подозрительности в новостных текстах	8-19
<i>Жаксылыкбаева Р.</i> Жанр воспитывающий характеристики «нравственности», «душевности»	20-25
<i>Есдаулетов А.О., Есдаулетова А.М.</i> Новые тенденции взаимодействия медиа изданий с аудиторией	26-35
<i>Кожаметова Л.Т.</i> Проблемы, возникающие при цифровизации казахской печати	36-43
<i>Хахазова З., Баткеева Б.</i> Текст - как единица публицистического стиля	44-52

НОВЫЕ МЕДИА

<i>Арын Е.М., Арин Р.С.</i> Современные аспекты эффективности медиа-рынков: проблемы и приоритеты регулирования в Казахстане	53-63
<i>Есенбекова У.М.</i> Функции психологического регулирования медиа в новой эпохе	64-68
<i>Курьянович А.В.</i> Функциональный ресурс иронии в современном медиадискурсе (на материале переписки в социальной сети Facebook)	69-77
<i>Кошкенов Н.Ж., Сак К.О.</i> Медиатизация является движущей силой трансформации общества и культуры	78-83
<i>Негизбаева М.О., Слямова А.С., Ли Жуй.</i> Новые медиа в продвижении государственных программ	84-90
<i>Токтарбай Б., Жаксылык А.</i> Новые медиа и блог: на основе зарубежного, отечественного опыта	91-97

FTAMP 19.41.41

Р.С. Жақсылықбаева

Әл-Фараби ат. Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

(E-mail: jak-rimma@mail.ru)

«Адамгершілік», «жүрекжардылық» сипаттарына тәрбиелейтін жанр

Андатпа. Эпистолярлық публицистика тақырыбы – бүгінгі қазақ журналистикасы теориясында там-тұмдап қана қарастырылып отырған жанр. Өйткені, қазіргі ақпарат тасқындаған дәуірде рухани құндылықтай болған эпистолярлық жанрдың баспасөздегі көрінісінің саябырсып қалғаны жасырын емес. Автор мақалада хаттың тілі мен стиліне, тақырыбына, адресат пен автор қарым-қатынасының көрінісіне ғылыми тұрғыда барынша зер салады. Мақалада баспасөз арқылы хат жазысқан қаламгерлердің әдеби, қоғамдық мәселелер төңірегіндегі публицистикалық екпіндерін талдап, жанр ерекшелігін айқындай түседі. Қазақ даласындағы хат жанрының мұра бастауларына, көне хаттардағы пікір ерекшеліктеріне, зиялылардың хат алмасып, дәуір үніне баға беруіне жан-жақты пікір, нақты дәйек, ой айтылады.

Автор ғылыми мақалада сондай-ақ, ретроспективалық, сыршыл, полемикалық хаттарға талдау жасайды әрі эпистолярлық публицистиканың үлгі боларлық тәрбиелік, танымдық тұстарына барынша баға береді. Газет руханилығының барометрі іспеттес эпистолярлық жанрдың бүгінгі қыр-сыры мен көтеріп отырған жүгіне ғылыми тұрғыда тұщымды ой мен пайымды пікір беріледі.

Түйін сөздер: эпистолярлық жанр, газет, журнал, мақала, журналист, публицист, қаламгер, автор, дерек, дәйек, көркем әдебиет, шығарма, полемика, ретроспективалық хат.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2019-127-2-20-25>

Кіріспе. Эпистолярлық жанр – баспасөзде там-тұмдап көрініс табатын, қазіргі журналистиканың өте аз зерттелген жауынгер жанрларының бірі. Кеңестік дәуірде орыс зерттеушілері Е.П.Прохоровтың «Эпистолярная публицистика», «Письмо», А.А.Тертычныйдың «Жанры периодической печати», «Жанры советской печати» атты еңбектерінде эпистолярлық жанрға біршама анықтама беріліп, ерекшелік сипатына тоқталып өтеді. Айталық, баспасөз зерттеушісі А.А.Тертычный: «Хат жанрында орындалған жарияланымдарды эпистолярлық журналистика», -деп анықтама берсе [1, 29 б.], ғалым Е.П.Прохоров хаттың нақты белгілерін: «Хаттарды мына үш белгісі арқылы анықтап алуға болады. Ол – автор (хат жазушы), дерек және адресат (хат бағышталған адам). Бұлардың арасындағы ең маңыздысы – дерек немесе деректер тобы. Олар автордың аталған фактілерге я адресатқа деген қатынасын анықтайды», -деп атап өтеді [2, 19 б.].

Эпистолярлық жанрға «Әдебиеттану терминдер сөздігінде»: «Эпистолярлық әдебиет – хат түрінде жазылған көркем шығармалар. Хат өлеңдермен қатар, көлемді прозалық шығармалар да (повесть, роман) негізінен хат түрінде жазылатыны болады. Кейде көркем шығармада кейіпкерлердің өзара жазысқан хаттарына үлкен орын беріледі. Бұл үлгіні қолдану шығармада адамның көңіл-күйін, ішкі сезім толғанысын тереңірек ашып көрсетуге мүмкіндік береді», - деп анықтама берілген [3, 394 б.].

Хат жанрының алғашқы үлгілері Антикалық дәуірдегі Эпикур, Цицерон, Сенека т.б. хаттарынан бастау алса, Шығыс әлеміндегі ең көне хаттарға Үнді патшасы Стратобаттың Серамидаға жіберген хаттарын жатқызамыз [3, 394 б.]. «Жалын» журналы 2008 жылы «Өмірдің мәні» айдарында алғашқы көне хаттардан үзінділер жариялады. Мәселен, «Жалын» журналының 2008 жылғы №2 нөмірінде А. Бейсеннің орыс тілінен аударып, жариялаған Сенеканың «Луцилийге өнегелік хаттарына» тоқталсақ. Бірнеше бөлімдерден тұратын хаттың «Қуаныш пен жағымпаздық жайлы» бөлімінде рахаттанудың рухани кесел екенін, қуаныш тек даналардың несібесі, нағыз иігілікке сенетін жанның әлдебір көтеріңкі

күйі болатынын ұғындыра келіп: «Дананың жаны – әрдайым бұлтсыз болатын ай үстіндегі әлем», - деген сипаттамамен қорытады. Пәлсапаға толы хаттардан рухани азық аларлық парасатты ойды көптеп кездестіруге болады: «Бізге бірқалыпты мақтау аз: біз ұятсыз жағымпаздық жапсырғанның бәрін керекті деп қабылдаймыз; бізді бәрінен де жақсы, бәрінен де дана деп айтқандарға, олардың өтірікші екенін біле тұра, басымызды шұлғимыз. Біздің өзімізге-өзіміздің кешірімділігіміз сонша, дұрыс істемегенімізге де мақтау тілейміз. Жағымпаздық әркімді өз шамасына қарай ақымақ етеді...» [4]. Материалдық байлықты рухани байлықтан жоғары қоятын бүгінгі заманда қаншама ғасырлық тарихы бар осындай хаттардың тәрбиелік мәні аса зор. Бүгінгі жастар танымы мен көкжиегіне серпіліс сәуле боларлық ретроспективалық хаттарды баспасөзде жиі жариялап отыру қажет тәрізді.

Қай ұлттың тарихында болмасын «ұлы сиямен» жазылған беттер жоқ емес. Орыс халқында ащы шындықты бетке айтқан орыс жазушысы Петр Чаадаевтың «Философиялық хаттардан үзіндісін» кезінде «Кентавр» газеті жариялады (24 тамыз 2007 жыл). 1991 жылдары бұл хаттарды орыс тілінен жазушы Асқар Сүлейменов аударған екен. Император Николай I-нің кезінде жазылған хаттағы Отанға, Ресей жұртшылығына қатысты мынадай жолдар ойландырмай қоймайды: «...Отанды сүю ғажайып нәрсе, бірақ одан да ғажайып бір ұғым бар – ақиқатқа табыну», - десе, тағы бірде: «...Мен өз Отанымды аузымды тігіп, тіземді иіп, көзімді жұмып жақсы көруге мойынсұнған емеспін. Менің ойымда, Отанға мейлінше пайдалы болудың әрі төте, әрі жалғыз жолы – оны қапысыз тану. Менің ойымда, көзжұмбай құштарлықтың заманы әлдеқашан өткен. Барды жоқ деме, әсіресе, жоқты бар деме. Менің ойымда, біз алдыңғы толқындардан кейін олардан қарға қадым болса да ілгерілеу үшін келгенбіз. Олардың кеудесокты көрсоқырлығын қайталамау үшін келгенбіз. Ел тарихына адамзат ойының ұшар бигінен қарамайынша түк те шықпайды» [5].

Әдебиет тарихында сыншы В.Г.Белинский мен жазушы Н.В. Гоголь арасында жазылған бірнеше хаттар бар, солардың бірінде: «Биылғы жазда басталған көкірек ауру мені шетелге қуып жіберді, бүгін Анненков екеуміз бұл жерден шығып, Майндағы Франкфуртты басып, Парижге кетпекпіз. Сізден кенет хат алуымның арқасында кітабыңыз туралы ойымда жатқан сізге қарсы пікірлерімді атқаруыма тура келді. Мен ірке сөйлеуді, кулық жасауды білмеймін, бұл менің қолымнан келмейді. Мен сіз туралы пікірімде адасқан болсам, өзіңіз дәлелдерсіз, уақыт дәлелдер...», - деп жазылған жолдар бар [6].

Қазақ халқының руханиятында елеулі орны бар қазақ даласының тұңғыш этнограф-ғалымы Шоқан Уәлихановтың орыс жазушылары Ф.М.Достоевскиймен, Г.Потанинмен, А.Н.Майковпен, ағартушы-педагог Ыбырай Алтынсариннің Н.И.Ильминскиймен, В.В. Катаринскиймен т.б. қайраткерлермен жазысқан хаттарын ерекше атауымызға болады. Бұл хаттар екі адамның жеке көңіл-күйі, денсаулығы, тұрмыс жағдайы жөнінде ғана хабар бермейді, қазақ халқының өткені мен болашағына қатысты көлемді ойлармен баяндалады. Бұл хаттардың құндылығы да сонда. Мысал келтірсек, Шоқан Ф.М. Достоевскийге: «Өзіңіз кеткеннен кейін мен Сіздің қалаңызда тек бір қонып, келесі күні ертемен жүріп кеттім... Сізбен бірге Семейде өткізген азғана күн маған сондай тамаша әсер етті, ендігі менің бір ойым сізбен тағы бір кездесу...», - деп ағынан жарылады [7, 64 б.]. Орыс досына жазылған келесі бір хатында Шоқан: «Бір кездері менің өз отандастарыма пайда келтірейін, оларды чиновниктер мен қазақ байларының озбырлығынан қорғайын деп, сұлтан болсам ба деген ниетім де болған. Сондағы көбіне ойлағаным – оқыған правитель-сұлтанның қандай пайдалы болатынын жерлестеріме өз ісіммен көрсету еді», - деген жолдар арқылы ғұмырындағы ең бір даулы мәселеге, аға сұлтандыққа неліктен сайлауға түскендігін түсіндіріп кетеді [7, 71 б.].

1900 жылы Әлихан Бөкейхановтың «Ашық хат Жапан баласына» жарық көрген. Онда Ә.Бөкейханов Жапан баласы деген автордың Иса Бердалин туралы: «Қашан болса да халықтың пайдасын ойлаушы еді», - деп жазған пікірін жоққа шығару үшін қолына қалам алған. Бұл – нағыз эпистолярлық жанрдың үлгісі деп едік.

Төл көсемсөзіміздің даму дәуіріне сәйкес «Қазақ», «Сарыарқа», «Айқап», «Абай» т.б. басылымдарда да хат жанры жиі көрініс тапты. «Айқапта» тіпті «Ашық хат» деген тұрақты айдар да болды. Бұл «Ашық хаттар» көбінесе үндеу, ұсыныс тастау сипатында болды. Әсіресе, оқыған қазақ жастары бірін-бірі ел болашағы үшін қызмет істеуге, ортақ іске жұмылуға шақыратын. Мәселен, 1917 жылдың 14 қыркүйегінде «Сарыарқа» газетінде жазушы Мұхтар Әуезовтің «Оқудағы құрбыларыма» тақырыбымен үндеу хаты жарияланды. Онда автор жер-жердегі замандастарына «теңіз –тамшыдан» деген ой айтып, бәрін ауызбіршілікке шақырады да: «...Біздің көбімізде халыққа мінезімізбен жақсы болмақ түгіл, оқығандар деген атқа кір жұққызатын жаман мінездер көп. Соның бірі – карта, газет бетіне қарамайтын, қазақ ісінен хабарсыздық, басы құралмайтын берекесіздік, ұзамайтын маскарад. Жас уақытта бұнымен жігіттің үлкейгенде уытты, қажымайтын ұлтшыл болуы дүдәмал. Жігіттер!.. Қала-қаладан ұйым ашалық. Халық түзеуді жол қылайық. Бұрынғы жаман әдеттерді тастауға тырысалық...» [8, 63 б.].

Қазақ әдебиеті тарихында қаламгерлердің бір-біріне жазысқан хаттары өте көп. Басылым беттері арқылы зиялылар өзара хат жазысып, не оқырманға үндеу тастап, кейде сырласып жатады. Одан бөлек әдебиет ой кеніне айналған, қаламгерлер арасында өткен жылдар еншісінде қалған құснихаттар жаңғыртылып қайта басылып жатады. Мәселен, «Қазақ әдебиеті» газетінің 2008 жылғы 12 қыркүйектегі санында мұрағатта 77 жыл сақталған Ш.Құдайбердіұлының С.Мұқановқа жазған хаты жарияланды. «Ардақты Сәбит бауырым! 31-інші жыл, 3-інші февральда елсіздегі Саятқорада жазылды», -деп басталған хат мазмұны одан ары Шәкәрімнің «Еңлік-Кебек», «Қалқаман-Мамыр» өлеңдерінің жазылып, өз қаражатымен 1000 дана бастырғандығы, «Еділ, Мәрия» романының жай-күйі туралы т.с.с. шығармашылық ізденістері мен жазып жүрген дүниелерінен хабардар етеді. Сөз соңында Сәбит Мұқановқа Шәкәрім: «Менің қай жазбам басылса да, басылысымен баспа қаражатымен маған әрқайсысынан 50 данасын жіберсеңіз екен? Балаларыма, достарыма мирас беру үшін...», - деп тілек, өтінішін білдірген екен.

Хатты араб әрпінен қазақ тіліне аударған ақын Оразақын Асқар: «Мұтылған» деген бүркеншік аты «Ұмытылған» деген сөз болу керек», -деген ескерту ойын айтады [9].

1990 жылдары «Қазақ әдебиеті» газетінің «Қаламдас» айдары Орталық мұрағаттан алынған көптеген қазақ жазушыларының бір-бірімен жазысқан хаттарын тұрақты түрде жариялап тұрды. Сол хаттар арқылы қаламгерлердің өзара қарым-қатынасы: қалжыңдары мен әдеби жаңалықтары, өкпе-наздары мен тілектес достығы көрініс тапты. 1955 жылы Әбділдә Тәжібаевтың Бауыржан Момышұына, 1959 жылы Зейін Шашкиннің Есмағамбет Ысмайыловқа, 1969 жылы Ғабит Мүсіреповтің Ілияс Омаровқа, 1972 жылы Сейфи Құдаштың Сырбай Мәуленовке т.с.с жазған хаттары жарияланды. Құсни хаттардан қаламгерлердің шығармашылық байланыстары мен әдебиетке қатысты ой-пікірлерін оқи отырып, өткен ғасырға саяхат жасап қана қоймай, қайнап жатқан әдеби өмірдің ортасына түсіп кеткендей сезінесің. Озық үлгідегі бұл хаттар сол дәуірдің ең жемісті кезеңі еді. «Қазақ әдебиеті» газетінің оқырман көңіліне шамшырақ болған үлкен бір шығармашылық белесі соларды қайта жаңғыртып, жариялауы болып табылады.

Баспасөздегі сыршыл хат үлгісін жазушы, ғалым Немат Келімбетов өзінің әкесі қалдырып кеткен өсиет-үлгіні баласына айтады. «Ұлыма хат» өсиетінің арғы жағында күллі қазақ баласына айтылатын ақыл-кеңестің жатқандығын бірден ұғыну қиын емес: «Қазіргі кейбір «жаңа қазақтар» бүгін рухсыздық науқасымен сырқаттанып жүр. Олар өз тарихын білгісі келмейді. Өз ата-бабаларының ерлігін мақтаныш етпейді. Өз анасының тілін ұнатпайды. Өз ақындарының өлеңін оқымайды. Өз сазгерлерінің күйін тыңдамайды. Өз ұлтының өнеріне тамсанбайды. Олар өзгелерге табынып үйренген. Әлі де табына бергісі, жалына бергісі, жалбарына бергісі келіп тұрады...», -деп жазады [10].

Сыршыл хаттың газет бетіндегі өзге хаттардан ерекшелігі де сол, адамның жеке қабилдауына арналып жазылады және барынша автордың ағынан жарылып, жан тебіреністерін ортаға салуға ыңғайлы келеді. Тәрбиелік мәнге ие осындай «Ұлыма хатты» кезінде жазушы, публицист Сапар Байжановтың да қылқаламынан оқып едік.

Эпистолярлық әдебиетке «Хат, күнделік түрінде жазылған шығармалар, ірі қоғам қайраткерлерінің өзара жазысқан, тарихи мәні бар, әдеби мұраға айналған хаттары жатады,- десек, кез келген жанрдағы газет жарияланымының адресаты бар [11, 710 б.]. Ол – оқырман. Хаттың ерекшелігі сол, оның оқырман қауым өз алдына, одан басқа негізгі адресаты болады. Хаттағы фактілер мен пікірлер осы, негізгі адресатқа арналғанымен, кейде көпшілік оқырманның бәріне түсінікті бола бермеуі де мүмкін. Сөйтіп, хатта автор мен адресаттың арасында жақын байланыс орнатылады. Тікелей адресатқа қаратып жазылатын хат оның назарын аударту үшін ең ұтымды жанр екенін ескергеніміз жөн. Әсіресе, талас тудыратын мәселелерге байланысты екі жақтың диалогқа барып, мән-жайды кең көлемді талқылағаны бүкіл ел үшін, оның мәдениеті мен әдебиетінің тарихы үшін маңызды. Екіншіден, деректерге адамның жеке қатынасы арқылы баяндаудың бояуын қанықтыруға болады. Пікірталас сипатындағы полемикалық хаттар көбінесе, әдебиет пен өнер тарихына арқау болады.

Мәселен, 2004 жылдың 7 сәуірінде «Егемен Қазақстан» газетінде сыншы, әдебиет зерттеушісі Жұмағали Ысмағұлов жазушы Қоғабай Сәрсекеевке «Ахаң туралы жазсақ, ақаусыз жазайық» және «Ақиқаттан аттамайық, бауырым» (Қ. Сәрсекеевтің жауабына орай) екі хат жазды. Бұл полемикалық хатта Ахмет Байтұрсыновтың өмірі мен шығармашылығын зерттеудегі ақаулықтарға қатысты таласты пікір айтылады әрі оны дәлелдей түседі. Бұл хат ғылыми публицистиканың жүгін арқалайды. Хат жазушы Қ.Сәрсекеевке арналғанымен, көпшіліктің оқуы үшін жазылғаны, күллі әдебиетшілерді тарихи деректерді қолданарда абай болу керектігін ескертеді. Сыншы хатына жазушы жауап жазады. Алайда, Ж.Ысмағұлов өз ұстанымы мен пікірін, келтірген деректерін қорғап қалу үшін қолына тағы да қалам алады. Бұл А.Байтұрсынов секілді ұлт тұлғаларының өмірі мен шығармашылығына қатысты деректердің бұрмаланбауы жалыелдік мәселе екендігін ұғындыра түседі.

Баспасөздегі полемикалық хаттарға «Мынау қай Абай?» (Ана тілі, 2 желтоқсан 2005); «Дүмше молда дін бұзар» (Ана тілі, 10 наурыз 2005); «Мен»-нен «ол»-ға дұғай сәлем!» (Қазақ әдебиеті, 5 сәуір 2002) т.б. жатқызуға болады. Бұл хаттар баспасөзде жарық көрген белгілі бір еңбекке немесе мақалаға орай қарсылық пікір сипатында жазылған. Әрбір хатта өз тұжырымдарын шегелеп, адресатты, одан бұрын жалпы оқырман қауымды өзінің дұрыстығына сендіру басым екендігін аңғардық.

Кезінде қазақ журналистикасында едәуір жаңалық болған қаламгер Шерхан Мұртаза мен публицист Камал Смайыловтың «Егемен Қазақстан» бетінде жазысқан 24 публицистикалық хаты («Елім, саған айтам, Елбасы, сен де тыңда!») экономикалық, әлеуметтік, саяси мәселелерді қаузып отырып, күллі оқырман жүрегіне жеткендігін білеміз. Хатта Шерхан Мұртаза уытты, өткір тілімен батыл ой айтса, Камал Смайылов ғылыми стильде нақты деректер мен фактілерді сөйлете білді. Қос публицист баспасөзде хат жазудың озық үлгісін көрсете отырып, қоғамдағы күрмеуі қиын мәселелердің шешімін замансөз тілі арқылы тауып отырды. Сөйтіп, сол хаттар 1990 жылдардың ортасында қоғамда үлкен резонанс тудырып, публицистикалық хаттың нағыз толысқан эталоны болды.

Қорыта келгенде айтарымыз, баспасөз беті – қоғам өміріндегі маңызды мәселелерді талқылайтын мінбе. Бүгінде эпистолярлық жанрдың баспасөзде азырақ көрінуі ой, сана биігі мен зиялылар жанайқайының төмендеуіне әкеліп отырған тәрізді. Ұлт руханияты, әдебиеті, мәдениеті, саясаты туралы бір-бірімен сырласар, мұңдасар ел азаматтарының азайып бара жатуы қынжылтады. Әлемдік деңгейдегі пікірталастарға хат арқылы ой айта білетін зиялылардың асыл сөздері мен білімді көзқарастары бүгінгі оқырманға аса қажет.

Баспасөздегі хат жанрын жандандырсақ, ол қоғамдық пікір шырғауынан тыс сөз қозғауға мүмкіндік берер еді. Сондықтан да, біріншіден, эпистолярлық жанр – зиялы қауым өкілдері: жазушылар мен қоғам, мемлекет қайраткерлері қалам тербейтін жанр. Екіншіден, хат жанры – жан-жақты білімділік пен терең дүниетанымдылықты талап ететін талғампаз жанр; үшіншіден, бұл жанр – әлі де толық зерттелмеген, іргелі ғылыми дәлелдеуді қажет ететін публицистиканың жұмбақ жанрларының бірі. Сондықтан да, болашақ баспасөз зерттеушілері әлі де хат жанрының құрылымын, тілдік ерекшелігін, лингвистикалық белгілерін терең талдап, жан-жақты зерттейді деген үміттеміз.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Тертычный А.А. Жанры периодической печати. / А.А. Тертычный - Москва: Аспект-Пресс, 2000. - 29 с.
- 2 Прохоров Е.П. Эпистолярная публицистика. / Е.П. Прохоров – Москва. - 1966. - 19 с.
- 3 Ахметов З., Шаңбай Т. Әдебиеттану: терминдер сөздігі. / З. Ахметов, Т. Шаңбай – Семей-Новосибирск: Талер Пресс., 2006. - 394 б.
- 4 Бейсен А. Сенеканың Луцилийге өнегелік хаттары. / А. Бейсен // Жалын, -2008, -№2. - 186 б.
- 5 Философиялық хаттардан үзінді. / Аударған: А. Сүлейменов // «Кентавр» газеті. 24 тамыз, - 2007.
- 6 Белинский В.Г. Гогольге хат. // «Кентавр» газеті. 30 қараша, - 2007.
- 7 Уәлиханов Ш. Таңдамалы. / Ш. Уәлиханов – Алматы: Жазушы, 1985. - 264 б.
- 8 Әуезов және архив. / Құрастырушылар: З. Ижанова, Ғ.Исахан, М.Сандыбаева, Ж.Сатаева. – Алматы: Атамұра, - 1997. - 109 б.
- 9 Құдайбердіұлы Ш. Ардақты Сәбит бауырым! / Ш. Құдайбердіұлы // «Қазақ әдебиеті» газеті, 12 қыркүйек, - 2008.
- 10 Келімбетов Н. Ұлыма хат / Н. Келімбетов // Егемен Қазақстан, 5 қазан, - 2005.
- 11 Қазақ әдебиеті: энциклопедия. – Алматы: Білік. 1999. - 710 б.

R.S. Zhaxylykbayeva

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Genre educates the characteristics of «morality», «soulfulness»

Abstract: The subject is an epic genre, which is considered only in today's Kazakh journalism theory. It is not a secret that the epistolary genre, which has become a spiritual asset in the era of the modern era, has fallen in the press. The scientific article analyzes not only the language and style of writing, but also the analysis of issues such as the theme, the relationship between the addressee and the author. Through the press, the peculiarities of the genre are determined by evaluating the journalistic accents in the literary and public issues of writers. The author Expresses own thoughts through concrete arguments, giving full insight into the inheritance of the Kazakh steppe genre, the essence of the debates in ancient letters, intelligentsia and the epoch.

The author analyzes the retrospective, poignant, polemical letters in the scientific article and gives a high estimate of the educational and cognitive aspects of epic poetry. The philosophy of the epistle of the epic poetry of the newspaper is the philosophy of the epic poetry of the epistolary genre.

Key words: epistolary genre, newspaper, magazine, article, journalist, publicist, writer, author, dossier, quotation, fiction, essay, controversy, retrospective letter.

Р.С. Жаксылықбаева

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Жанр воспитывающий характеристики нравственности», «душевности»

Аннотация. В последние десятилетия несколько снизился интерес к классическому жанру – эпистолярной публицистики, считающейся духовным активом казахской журналистики. В представленной научной статье анализируются лингвистические и стилистические особенности письма, а также тематика, проблематика текстов и психолингвистические формы коммуникации адресата и автора. В СМИ эпистолярный жанр также имеет особенности функционирования, проявляющиеся в писательском подходе к слову, литературной подаче факт, авторских акцентах, аргументации и видения перспективы. Автор исследования также обращает внимание на преемственность эпистолярной публицистики, обогащаемой видовыми характеристиками традиционными в казахской степи дебатов и словесных состязаний.

Всесторонне характеризуются ретроспективные и полемические аспекты эпистолярной публицистики, дается оценка учебно-познавательным факторам эпической поэзии в философии эпической поэзии эпистолярного жанра в газете.

Ключевые слова: эпистолярный жанр, газета, журнал, статья, журналист, публицист, писатель, автор, досье, цитирование, художественная литература, эссе, полемика, ретроспективное письмо.

References

- 1 Tertyjchnyj. A.A. Zhanrny periodicheskoi pechati [Genres of periodicals], (Newspaper «Aspekt-Press», Moscow, 2000).
- 2 Prohorov E.P. Jepistoljarnaya publicistika [Epistolary journalism] (Moscow, 1966, 19 p.).
- 3 Ahmetov S., Shanbai T. Adebiettany: terminder sosdigi [Literary Studies: a glossary of terms] , (Semei-Novosibirsk, 2006). [in Kazakh]
- 4 Beisen A. Senekanyjn Lucilijge onegelik hattaryj [Seneca’s letters to Luthera], Zhalyн. №2, 68–69 (2008). [in Kazakh]
- 5 Filosofyaljk hattardan usindi, Audargan: A.Suleimenov [Extract from philosophical letters], (Newspaper «Kentavr», 24.07.2007.). [in Kazakh]
- 6 Belinskij V.G. Gogol’ge hat [Letter to Gogol], (Newspaper «Kentavr», 30.01. (2007). [in Kazakh]
- 7 Ualihanov Sh. Tandamalyj shyjgarmalar [Selected compositions], (Almaty, 1985, 264 p.). [in Kazakh]
- 8 Aujesov shane arhiv. Qurastyjrushyjlar: S. Ishanova, G. Isahan, M. Sandibaeva, Sh. Sataeva. [Auezov and archive], (Almaty, 1997, 109 p.). [in Kazakh]
- 9 Qudaiberdiulu Sh. Ardaqtyj Sabit bauyjryjm! [Honorable Sabit my brother!] (Newspaper «Qazaq adabietі», 12.09.2008). [in Kazakh]
- 10 Kelimbetov N. Ulyjma hat [Send a letter to my son] (Newspaper «Egemen Qazaqstan», 05.10.2005). [in Kazakh]
- 11 Qazaq adabietі: jenciiklopedija [Kazakh literature: Encyclopedia] (Bilik, Almaty, 1999, 710 p.). [in Kazakh]

Автор туралы мәлімет:

Жақсылықбаева Р.С. – филология ғылымдарының кандидаты, профессор м.а., Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, әл-Фараби даңғ. 71, Алматы, Қазақстан.

Zhaxylykbaeva R.S. – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Al-Farabi Kazakh National University, Al-Farabi 71 str., Almaty, Kazakhstan.